

© NvN/Jan Zeeman

NvN 27-7-99

Koenen Woordenboek Nederlands

Nieuwe druk: altijd beter en nooit goed

De dertigste druk van Koenen Woordenboek Nederlands is uit, ruim honderd jaar na de eerste editie. Siemon Reker verzamelt de verschillende uitgaven van dit woordenboek en met twee collega-taalkundigen maakte hij een bundel ter gelegenheid van het eeuwfeest in 1997. Hij doet verslag van een eerste nieuwsgierig doorbladeren.

Siemon Reker

Een nieuwe Koenen komt natuurlijk bij voorkeur voor de zomervakantie uit, want het woordenboek is in de eerste plaats voor schoolgebruik bedoeld, ook al staat dat niet meer op het titelblad van deze uitvoering. Het hele titelblad van de dertigste editie is beknopt geworden (Koenen Woordenboek Nederlands) en dat staat in contrast met de omvang van deze druk, want die is groter dan ooit. Bovendien is er nog weer zuiniger met de ruimte omgesprongen: kopieerders hebben het moeilijk om een volle bladzijde afgedrukt te krijgen als ze het boek in zijn band willen laten. Die is slijtvast, zo laat de achterzijde weten en dat is een grappige tegenstelling met de voorzijde waarop enkele tientallen letters ongeordend door elkaar buitelen.

Slordig is de nieuwste Koenen allerminst, het is in allerlei opzichten gemoderniseerd en het boek ziet er vertrouwenwekkend en strak-in-het-pak uit. Redacteur Theo de Boer legt er in een inleiding helder verantwoording aan af. Uiteraard wijst hij op het opnemen van nieuwe woorden voor dingen die we anders zijn gaan noemen (*kerkasiel, netwerk, onthaasten*) of voor nieuwe dingen (*euro, gsm, voicemail*). En ruiterlijk erkent de bewerkster dat er in eerdere stadia ook wel woorden over het hoofd gezien zijn die nu pas te vinden zijn, zoals *afwasmiddel, bierpul en vlakbij*. Daar staan vanzelfsprekend woorden tegenover die niet meer in de dertigste druk gehandhaafd, maar verwijderd zijn: verzamelaars van opeenvolgende drukken van woordenboeken kunnen dat achterhalen door ze naast elkaar te leggen en te vergelijken. Dat kost wel een beetje moeite, maar het levert een hoop plezier en ontdekkingen op. De Boer wijst op eerdere opnamen als *appeldrank* en *druivenoogst* die hij overbodig vindt en nu geschrapt heeft omdat de betekenis zo afleedbaar is uit die van de samenstellende delen. Kunnen we nu *grijsblauw, hulpkreet, inruilwaarde, jeugdjournaal, kijkgat, leegpompen, motoragent, negenduizend, ouderdomsziekte* en *pols-horloge* niet ook verwijderen?

De dertigste editie is op modernere leest geschoeid. Een *straatkind* was een 'de straat slijpend, onopgevoed kind' dat nu begripvoller is omgedoopt in een 'kind, dat, bij gebrek aan ouderlijk toezicht, meestal op straat rondzwerft'. Ouderwetsige omschrijvingen als 'niet gedaan kunvende worden' zijn geactualiseerd tot 'niet te evenaren' (ook al staat bij welbespraakt nog steeds 'goed kunvende praten'). Verder zijn er enkele kleinere verbeteringen of veranderingen aangebracht in de uiterlijke vorm. Het opvallendste is het accentstreepje onder de klinker die de nadruk krijgt. Dat is voor

minder misverstand vatbaar dan het accentje voor of na een lettergreep, zo hebben andere woordenboeken aangetoond.

Niet als in de 29ste druk staat achterin een lijst van aardrijkskundige namen afgedrukt en wat mensen uit het Noorden moet plezieren: er zijn enkele gekkigheden uit verdwenen. Iemand uit Stadskanaal kon volgens de vorige editie alleen door omschrijving benoemd worden, nu staat er *Stadskanaalster*. Het woord *Delfzjils* uit de vorige druk staat er nog in, maar wordt nu vergezeld door het ook mogelijke *Delfzijlster* en zo zijn er meer stapjes in de goede richting gezet zonder dat de lijst in noordelijke ogen perfect is.

De eerste helft van de Koenen-drukken is veel sterker encyclopedisch van inhoud dan de laatste serie. Allerlei praktische weetjes zoals de jaren waarin de doodstraf afgeschaft werd in Roemenië, Portugal of Italië, zijn in de loop der tijd verwijderd vanuit de gedachte dat dergelijke zaken in een encyclopedie thuishoren en niet in een woordenboek. Toch staan zulke dingen ook nu nog in de jongste versie. Wie de precieze oprichtingsdata van de NCRV of de AVRO wil vinden, heeft geluk, bij de KRO, EO, VARA, VPRO en de TROS staan alleen jaartallen en bij de IKON en de NOS niets. Bij de politieke partijen is het net zo. D66, CDA en GroenLinks worden op de dag af van een oprichtingsmoment voorzien, de VVD moet het doen met een jaartal. Bij de PvdA staat niets van deze aard, terwijl van de EVP – wie kent deze partij nog? – de oprichtings- en de opheffingsdatum genoemd staat. Waar eindigt een woordenboek, waar begint het een encyclopedie te worden? Poire belle Hélène is een nagerecht. Daar zou Koenen mee kunnen volstaan, maar het is informatief gezien nuttig te weten dat het 'bestaat uit vanille-roomijs, peren op sap, warme saus van bittere chocolade en gesnipperde amandelen'.

Een woordenboek is een boek dat je nimmer uit kunt hebben en alles lezen is eigenlijk ook ondoenlijk. Toch is erdoor bladeren een plezierige bezigheid. Je komt zomaar de exotische *ndrangheta* tegen (de maffia van Calabrië) of het inheemse woord *inbreiden* (het tegengestelde van uitbreiden: dat zoiets bestaat!). Naar *Poldernederlands* zoek je nog tevergeefs in Koenen en het *aancoachen* dat trainers hun voetballers proberen te leren (in het veld nuttige aanwijzingen naar elkaar roepen) staat ook nog niet opgenomen.

De redacteur van zo'n woordenboek heeft het moeilijk. Hij moet alles in de gaten houden, want voor hij het weet is er ergens ter wereld een nieuwe nationale munt geslagen. Hij moet een neus hebben voor taal en bovendien voor

taal die het langer volhoudt dan één druk. Zou het nieuw opgenomen woord *pitbullsmoking* (een felgekleurd joggingpak, dat kennelijk als een rode lap op een stier werkt voor een bepaald soort honden) ook nog in de 31ste editie staan? En hoe zou het woord *millenniumprobleem* behandeld worden na 2000? Nu staat er een speciaal ontworpen voorbeeldzin in die al in de volgende oplage als verouderd zou moeten verdwijnen: 'bij het ter perse gaan van dit boek was de werkelijke omgang *vh* – nog onbekend'. De redacteur van een woordenboek heeft het lastig. Betekent *Jurken* nog 'een pruttelend geluid geven'? In de 29ste editie kennelijk wel, in de 30ste blijkbaar niet meer. Wanneer mogen *glasnost* en *perestrojka* verwijderd worden? Moet je vertellen waar de afkorting van de VPRO voor stond (VP = vrijzinnig-protestants), voor staat (met een P voor progressief), of beide? Voor je zoiets opschrijft moet je ook nog in Hilversum controleren of de veronderstelde gegevens wel kloppen... Moet bij *aanvangen* het wat plechtige karakter van dat woord nu wel of niet uitdrukkelijk genoteerd worden?

Gelukrijk krijgen de personen die het on dankbare beroep van woordenboekmaker hebben, hulp van veel kanten. Kritische gebruikers sturen regelmatig hun bevindingen in en zorgen zo voor woorden, betekenissen, omschrijvingen waar één redacteur in zijn eentje nooit allemaal oog voor kan hebben. De Groningse emeritus-hoogleraar Engels, dr. J. Gerritsen, wordt als enige met name in het voorwoord genoemd en bedankt. Zelfs aan hem kunnen dingen ontsnappen. Het begrip *vakgroep* (kleinste bestuurlijke onderdeel van één of meer faculteiten) is voorzover ik weet afgeschaft met de invoering van de MUB, de niet-opgenomen wetgeving die de wel vermelde WUB (Wet Universitaire Bestuurshervorming) in 1997 afloste. De term *leerstoelgroep* zoeken we ook tevergeefs in de nieuwste Koenen. Een *postdoc* is niet een onderzoeker die zijn doctoraal examen gedaan heeft, maar is juist een etappe verder, het is iemand die gepromoveerd is. Dit is geen *muggenzifterij*. Iemand die muggenzift, ziet de hoofdlijn over het hoofd zegt Koenen onder dat trefwoord. De hoofdlijn is dat de dertigste uitgave van Koenen in heel wat opzichten een aantrekkelijke modernisering en verbetering heeft ondergaan. Dat er desondanks aanmerkingen mogelijk blijven, zegt eerder iets over de immense rijkdom van taal, de veranderingen daarin en maatschappelijke ontwikkelingen dan over een menselijk product als een woordenboek. Dat probeert iets in een band te vangen dat misschien wel nooit helemaal perfect bijelkaar te krijgen is.